

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Nuplėšiamos rudenio dienos

Jei ne kalendorius, ant kurio lapelių surašytos visos dienos, vardadieniai ir išsimintinos datos, nė nesuprastum, kada baigiasi vasara ir kada prasideda ruduo. Žvelgiant į šios savaitės orus Lietuvoje, galėtum sakyti, kad vasara tik ir atėjo: saulėta, šilta, visi žolynai ir žiedynai žavi savo spalvomis. Neišskiriant nė kukliausių – anava kokio grožio siauralapio gysločio žiedelis, panašus į tirpstančią žvakę!..

Bet kadangi kalendoriaus lapelį kasdien reikia nuplėšti (tai darydama, jaučiuosi, lyg nuplėščiau ne geibų popierėlį, o visą praėjusią dieną, kurioje tilpo tiek daug visko, kad aprėpti neįmanoma), niekur nepasidėsi – kalendorius liudija, kad atėjo rugsėjis. Taigi ir kalendorinis ruduo. Lyg ir vėl kažkas baigėsi, o kažkas prasideda. Nubrėžta nauja linija, o senųjų neliko.

Bet tai turbūt tik iliuzija: viskas pasilieka, tik galbūt pasislepia nuo mūsų akių, pasitraukia į gelmes – šaltinius, sietuvas, šulinius, požeminius vandenius, debesis ir sapnus. Linijos neišnyksta, laikas neištirpsta, atmintis neišdyla, o meilė visam, kas gražu ir paprasta, kas tikra ir tyra, tik stiprėja. Meilė tampa tokia stipri, kad pavirsta skaudžiu metafiziniu ilgesiu, kurio nenumaldys jokie šio pasaulio malonumai.

Bet tam, kad tai suprastum, reikia pasenti. Ir žodis „pasenti“ šiuo atžvilgiu reiškia ne fizinę senatvę, lydimą rūpesčių ir vargų, o veikiau tą proto ir dvasios būseną, kurią galima įvardyti kaip sielos brandą. Sielos, pamažu atsiskiriančios nuo prisirišimo prie daiktų, pomėgių, veiklos pertekliaus ir pasineriančią į tai, kas iš tiesų, sulaukus brandos, yra svarbu.

O tai, kas yra svarbu, nėra vieša, nėra įvardijama ir išaiškinama, ištransliuojama kaip pozityvaus gyvenimo būdas ar vienas iš „surask save“ metodų. Slėpinys negali būti viešas – kiekvienos sielos slėpinys yra be galo asmeniškasis, siejantis žmogų jau nebe su kitais žmonėmis, praeities įvykiais ar ateities distopijomis, o su taja Tikrove, kurios nuostabumo trokštame, bet kartu ir bijome. Nes tai nepriklauso mums, mes nesame To kūrėjai, tik per didžiausią Malonę mums tai dovanota, su mumis ją pasidalinta.

Štai todėl tos nuplėšiamos kalendorinės dienos kartais sukelia tokį keistą jausmą: lyg naikintum prabėgusį pasaulio laiką, jo kasdienybę, žinodamas, kad po kurio laiko vėl įnirsi į tą patį pasikartojančios kasdienybės sūkurį.

Sunkius rugsėjo debesis prakerta vakarinės saulės spindulys, iš miško padvelkia pūvančiais lapais ir grybais, šaižiai surinka kėkštas, ir į mūsų kasdienybę negirdimais žingsniais vėl ateina ruduo.

Renata Šerelytė

efoto.lt nuotr.

Kai lapai kris

*Kai lapai kris – ir vėl aš iškeliausiu;
Nedaug dienų beliko čia sėdėt.
Išeidamas aš prie kiekvieno medžio prisiglausiu
Ir šauksiu paukščiui kiekvienam: sudie!
Nes būsiu viską atidavęs vienumai ir tau. Tik namo sieną
Lietus su vėju plaus ir per naktis
Po mano langu vieniša budės sidabro mėnesiena
Ir veidrody virpės išalus pilnatis.*

Alfonsas Nyka-Niliūnas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 18 000 Eur paramą projektui: **DRAUGAS** laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Nuplėšiamos rudenio dienos • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Ant didžiųjų kūrybos svarstyklių (Vladas Kalvaitis) • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Kultūrinio paveldo lobiai Kuršių nerijoje – ar atirasime? • **5-as psl. Algis Vaškevičius.** Pasakojimai apie batus atskleidžia partizaninės kovos ypatybes • **6-as psl. Nomedas Simėnienė.** „Migruojantys paukščiai“ Kupiškėje: kaip gimsta naujos regiono kultūros vizijos • **7-as psl. Julius Keleras.** Eilėraščiai • **8-as psl. „Migruojantys paukščiai“** Kupiškėje (tęsinys)

Kitame numeryje:

Rimantas Vanagas. Eilėraščių spąstai • Prabėgusios vasaros skaitiniai. Naujos ar senos knygos – kas geriau?

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

ANT DIDŽIŲJŲ KŪRYBOS SVARSTYKLIŲ

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Net nesitiki – tiems užrašams jau trylika metų. O jų herojui – rašytojui Vladiui Kalvaičiui (1929–2018) artėja gyvenimo šimtmetis. Bet šito talentingo ir visapusiškai gražaus žmogaus senokai nebėra tarp mūsų.

Vl. Kalvaitis „Varpuose“ debiutavo devynias-dešimtaisiais. Tuomet jis garsėjo epigramomis. Paskui ilgam iš akiračio dingio. Kol vieną dieną, praėjus porai dešimtmečių, pasigirdo: „Toks kūrinys negali būti atsitiktinumas“ (Viktoras Rudžianskas); „Knygos išskirtinis požymis – grožio žvaigždės blykstelėjimas“ (Solveiga Daugirdaitė); „Tokia turi būti žanro reikalavimų griežtai paisanti proza. Saikinga. Bet labai tikra ir taikli. Kalba gyva, sodri. Ją tiesiog laižyti ar kabinti šaukštais gali“ (Erika Drungytė); „Vakarų literatūros moksle ir kritikoje įprasta rašytojus skirti į „didžiuosius“ („major“) ir „mažesnius“ („minor“). Novelių romanas „Sustiprinto režimo barakas“ parašytas ne sostinėje, todėl, atrodytų, be didelių klausimų turėtų būti vadinamas „minor“. Tačiau šįkart nusiženkime taisyklei ir padėkime šį kūrinį ant „major“ kūrybos svarstyklių“ (Ramūnas Čičelis). Ir taip toliau, ir panašiai. Žodžiai, skirti nedideliame apsakyme „Grybai“, apsakymų rinkiniams „Volungė“ ir „Svečias iš Magadano“ ir; žinoma, didžiausio susidomėjimo sulaukusiai naujausiai knygai.

Tai – tik keli vertinimai, kurių susilaukė ne taip seniai beveik nežinomas literatas, be kita ko, įvertintas ir premija už geriausią naują romaną, išleistą per praėjusius metus. O tų premijų viena po kitos net kelios, ir visos prestižinės – Petro Cvirkos, Žemaitės, Liudo Dovydeno.

1. APIE IŠGYVENIMO GALIMYBĘ IR SNIEGO BALTUMĄ

Premijuotas, tituluotas, pripažintas kolega pajaukiau, kad jei kas ir pasikeitė, tai tikrai ne jis pats. Koks buvęs, toks ir likęs. Tačiau vos ne kasdien sužinau apie save ką nors naujo.

Kai susitikdavome *anais laikais*, Vladas niekada nėra pasakojęs apie baisiausias savo patirtis. Su juo pabendravus likdavo šilto žmogaus įspūdis; gal jo rašomos epigramos, o gal nuo veido nedingstanti šypsena kaltos, kad atrodė, jog tai žmogus, kuriam visada labai sekėsi. Ir sekasi.

Deja, buvo visiškai kitaip.

Žinoma, tie, kurie gyveno ar dirbo šalia, žinojo ir kitą Vl. Kalvaičio gyvenimo pusę. Tačiau net prasidėjus Atgimimui Vladas nekilo į tribūną, nenuėjo į mitingų priekį, išliko toks, koks buvo. Beveik nepastebimas, neišsiskiriantis ir vis dėlto nebijantis pasakyti tiesos žodį, tačiau jį ištariantis tik tuomet, kai būtina reikia, kai akivaizdu, jog kitas to nepadarys.

Todėl nenuostabu, kad ir šiais laikais (pavyz-

džiui, 2012-ųjų birželyje įteikiant L. Dovydeno premiją ir prisimenant vieno šio rašytojo personažo tvirtinimą apie tris diktatūros rūšis – aistros, pelno troškulio ir baimės) Vl. Kalvaitis pasakė žodžius, kuriuos, jam atrodė, reikia pasakyti:

– Visų blogiausia – pastaroji. Lietuviai, iškentę žiaurų penkių dešimtmečių baimės tarpsnį, ir dabar bijo sakyti tiesą.

O tiesą apie tai, ką pačiam teko išgyventi, ryžosi papasakoti tik sulaukęs senatvės. Žinoma, jei ne Atgimimas, ji viešai taip ir nebūtų pasakyta, t. y. užrašyta.

Užrašymui prireikė dar poros dešimtmečių.

Praėjus pusšimčiui metų, kai viskas, rodės, tūkstančius kartų iš naujo išgyventa, buvo įvilktą į meninį rūbą tai, kas svarbiausia. Talentingai įvilktą. Ir dabar belieka konstatuoti, jog tai – kūryba, kurią galima lyginti nebent su Balio Sruogos „Dievų mišku“, Aleksandro Solženicyno kūryba ar Nobelio premijos laureatės Hertos Mueller romanu „Amo sūpuoklės“.

Pirmųjų dviejų kūrėjų patirtis panaši ir nepanaši. B. Sruoga turėjo galimybę fašistiniame lageryje net pjęsė režisuoti, o A. Solženicynas, nors ir už sovietinio konclagerio grotų, darbavosi bibliotekoje. Na, o romano, kuris, žinoma, galėjo atsirasti tik po patirčių Intoje, autoriui likimas atseikėjo gerokai baisesnę dalį. Vl. Kalvaičio kūrinys daug kuo naujas ir originalus, kaip ir jame pavaizduoto pagrindinio herojaus tipas, jis, ko gero, artimesnis H. Mueller romanui.

○○○

Savo darbo kambarį Vl. Kalvaitis pusiau juokais vadina palata. Gal todėl, kad, susilaužius koją, teko paaukštinti kėdę prie rašomojo stalo, patobulinti lovą. O gal ir dėl to, kad ilgokai nebuvo galimybių peržengti tos patalpos slenksčio. Tačiau kitkas čia jau daug metų nesikeičia. Nebent ant knygų spintos pritvirtinti lapeliai su iš žodynų išrašytais žodžiais, su kuriais dar reikia susigyventi, tarsi su nepažįstamais ar mažai pažįstamais žmonėmis, kurie neabejotinai verti dėmesio.

Ačiū Dievui, dabar, nors ir su lazda, jau gali ne tik slenksčių peržengti, bet ir nužingsniuoti iki sodo galo, kur seniai žmogų praaugo jo sodinti medžiai – dvi eg-

lės, trys pušys, trys beržai ir šermukšnis. Ir kur jo padirbdinti varteliai, vedantys į Varlynę – kažkada neįsbrendamą pelkę, o dabar žvejų mėgstamą pakrantę. O jei kilstelsi akis aukštėliau, ir Briedvaišio ežeras čia pat. Būtinai ką nors primena ir sodo viduryje taip pat jo rankomis sukurtas Uošvės liežuvis – akmeninis sostas, kurį labai mėgdavo dabar jau amžinatilsi žmonos mama, ypatingo gerumo žmogus. O šviesios atminties Leonora – pirmoji ir vienintelė meilė – kiekvienoje, net menkiausioje smulkmenoje. Viskas čia kurta ir sukurta drauge su ja, palikusia Vladą šioje ašarų pakalnėje pačiu negeriausiu laiku, tada, kai jau nesibaiminant Lietuvoje vėl buvo keliamos trispalvės.

○○○

Šiandien gera proga išgirsti ne tik tai, kas apaugo literatūrine išmone, bet ir kas liko šalia, kas gal atrodė ne taip svarbu, bet ir neabejotinai turėjo įtakos.

Ne kiekvienas, turintis Dievo dovaną talentingai užrašyti, sugeba ir įdomiai pasakoti. Nors Kalvaitis

Vladas Kalvaitis.

Kelmiskiams.lt nuotr.

ir ne Baltušis, toli gražu ne, jo atsivėrimai žodžiu nepabosta. Iš kur tai, nesunku suvokti, išgirdus keletą prisiminimų apie tėvą: tris keturias valandas galėjo būti ir nebūti dalykus pasakoti, ir niekam nenusibosdavo, vyrai vis ragindavo tęsti. Buvo tikras patarlių, priežodžių lobynas.

Kai buvo vos keturiolikos, Draumėnų kaime, kuris netoli Rozalimo ir kurio jau nebėra, nuo choleros išmirė visi vyrai, liko tik jis, būsimojo rašytojo tėvas, ir vienas senelis. Jiems teko padirbti devynis karsčius, nuvežti mirusius iki kalnelio ir suguldyti į duobes.

Štai tokiomis nelemtomis aplinkybėmis Kalvaičiai atsidūrė Radviliškyje. Čia Stasys Kalvaitis tapo staliumi, paskui batsiuviu, pastarojo amato išmokęs pas žinomiausią miestelio batsiuvį Daunorą. O beveik visus amatus įvaldžiusį jaunuolį geri žmonės įtaisė į prestižinę tais laikais vietą – geležinkelio depą. Vagonų remontininku. Visa bėda, kad, prasidėjus okupacijoms, tas prestižas sujaukė visą likusį gyvenimą.

– Kai atėjo vokiečiai, trisdešimčiai vyrų išdavė šautuvus, skirtus neva saugoti depą, vagonų ir garvežių remonto dirbtuves. Bet saugoti, pasirodo, ne-reikėjo. Po trijų dienų tuos šautuvus surinko, o sugrįžę bolševikai už juos visus pasodino. Ir teisė ne bet kas, o tribunolas, atseikėjęs po vienodą gabaliuką – dešimt metų lagerio ir penkerius tremties... Tai va,

Vladas Kalvaičio (dešinėje) namuose – svečių diena. Su ypač jam brangiu žmogumi monsinjoru Kazimieru Vasiliausku (antras iš dešinės) į Tytuvėnus užsuko aktoriai Virginija Kochanskytė, Donata Meiželytė ir Petras Venslovas.

Nuotrauka iš asmeninio Leono Peleckio-Kaktavičiaus archyvo

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

nuo keturiasdešimt ketvirtųjų tėvo mes jau neturėjom, – toks išpūdis, kad ir šiandien, tai prisimindamas, Vl. Kalvaitis jaudinasi. Kas tie bolševikai, Kalvaičiai jau buvo spėję pajusti keturiasdešimtųjų birželyje, kai, susodinę į gyvulinius vagonus, išvežė į Rusijos platybes visus gimines, tarp jų ir ypatingo grožio tėvelio seseris.

Anksti išsiskyrė sūnaus ir tėvo keliai, tačiau S. Kalvaitis – buvęs šaulys, jaunalietuvis, tautininkas, norėjęs matyti Lietuvą be fašistų ir bolševikų, suspėjo Vladą išmokyti daugelio praktiškų dalykų. Nors būsimasis rašytojas ir neįjutė potraukių amatams, dabar gali svečiui lyg tarp kitko pasakyti, kad namas Tytuvėnuose, nuošalioje Rūtų gatvelėje jo paties rankomis pastatytas. Na, o ypač juose išsiskiria laiptai, vedantys į salkas, tai – lyg patvirtinimas, kad ir sūnus turėjo nemažų gabumų stalystei. O tėvo talentą primena tremtyje sukurti originalūs baldai ir, žinoma, šeimos relikvijoms skirta dėžutė su Vyčiu ir Gedimino stulpais, padovanota anūkei.

Batsiuovystė Vladas neužsikrėtė net tada, kai vokiečių karininkams ir puskarininkiams, stovėjusiems Radviliškio kareivinėse, siuvo aulinius. Tačiau buvo įtrauktas į uždraustą veiklą. Du kartus per savaitę tėvas važiuodavo į Šiaulius parsivežti odos, o antrame lagamino dugne slėpdavo proklamacijas. (Ne labai ir rizikavo, nes pagal Arbeitsamte išduotą leidimą ne kiekvienas turėjo teisę jį tikrinti.) O sugrįžęs porą paketų įduodavo sūnui, kuris juos privalėdavo atsargiai palikti nurodytose vietose. Vieną jų – jau nebedirbančioje sankasoje, sename iešme pakeičiui į Linkaičius, kitą – liepos šovoje, už rusų kapinių. Kad kam nors nesukeltų įtarimų, būtinai su savimi privalėdavo pasiimti meškerę ir kurį laiką Paberžėje pažuvauti.

Taip nejučia paauglys įsijungė į kovą prieš okupantus. Prieš tuos pačius, kuriems tėvas siuvo liukusinius aulinius.

Ar žinojo tų proklamacijų turinį? Paketai visada būdavo užklijuoti, o Vladas augintas taip, kad net mintis tokia nekilusi – imti ir atplėšti. Tačiau kartą žingeidumas buvo patenkintas nenusikaltus jam. Uždengiant dangtelį senajame iešme, ėmė ir išslydo iš atplyšusio pakelio popieriaus lapelis. Kaip tokia proga nepasinaudosi. Žinoma, perskaitė, o kadangi tai buvo grožinė kūryba, po liepa prigulęs ir atmintinai išmoko. Tai buvo Adolfo Žitkevičiaus eilėraštis, kurio ir dabar nepamiršo.

- Dvi švilpynės – vienas tonas...
- Nepasitikėjo tėvas ar apsaugot norėdamas užklijuodavo?
- Pasitikėjo, bet... O gal kas kitas praims, pamatys? Geriau vaikui nežinot. Aš irgi tos nuomonės. Mokiausi konspiracijų iš tėvo: jei ką žinai, žinok vienas.

○○○

Tačiau Vl. Kalvaičio byloje nėra nė žodžio apie pagrindinę spaudos platinimą, nes per tardymą apie tai jis nepasisakė. (Kažkas yra pajuokavęs: gal bolševikai būtų buvę gailėstingesni – visgi tai buvo nukreipta prieš vokiečius.) Suėmimo aplinkybės visai kitos: priklausymas gimnazijoje sukurtai Kęstučio junginio Trispalvės organizacijai.

Įstojo keturiasdešimt septintaisiais, sučiupo po metų. Areštavo visą grupę – trylika abiturientų. Išdavė vado pavaduotojas. Tie, kurie buvo „šnekesni“, gavo po dešimt, kai kurie po aštuonerius ar septynerius metus, Vladui atseikėjo *tik* penkerius. Gal ir todėl, kad tvirtino, jog nieko, išskyrus priklausymą tai organizacijai, nespėjęs nuveikti, tik laikraštėlį leides ir platinęs...

Mintimis sugrįžęs į gimnazijos laikus, Vl. Kalvaitis susiranda savo bibliotekoje 1994 metais „Pradų“ leidyklos išleistą knygą „Lizdeikos vidurinės mokyklos istorija“. Atvertęs 92 puslapį, pasiūlo žvilgterti. Čia pažymėtos labiausiai nusipelnusių ketvirtos ir šeštos laidų gimnazistų pavardės, o penktos laidos tarsi ir nebūta. Taip, tai ta pati laida, kurią „susėmė“ enkavedistai.

Knyga išleista jau *šiais laikais*, todėl Vl. Kalvaičiui skaudus toks akibrokštas. Ne tik jam, visiems, kurie už Trispalvę paaukojo gražiausius jaunystės metus.

Tardė juos po vieną. Visus į vieną vietą surinko tik tuomet, kai vežė į Šiaulius. Berniukus ir mergaites – atskirai.

Pirmieji baisumai prasidėjo jau Šiaulių kalėjime. Savaitę laiko prastovėjo (!) nedidelėje kameroje kartu su trisdešimt penkiais iki tol niekada nematytais nelaimėliais. Nebuvo net kur nusišlapinti, viską prisiėjo daryti po savimi. Net laiko sąvoka pradingo.

Tuomet Vladui buvo aštuoniolika.

Paskui laukė kelionė į sovietinio saugumo būstinę Vilniuje, tardymas naktimis, o sudarius bylą, Lukiškės ir Leningrado persiunčiamasis kalėjimas. Iš čia buvo organizuojami ešelonai į Šiaurę. Kameroje, kur lūkuria *vo paskyrimo*, nebuvo nė vieno klasiko, juos atskyrė anksčiau. O kamerų čia buvo pakankamai: Leningradas aptarnavo visą SSSR.

○○○

Kelionė į Intą užtruko apie tris savaites. Susodino į vagonus per pačius šalčius. Paltai, striukės, kas ką turėjo, prišaldavo prie sienos. Tiesa, vagono vidury stovėjo *buržuika*, tačiau pasišildydavo tik tuomet, kai turėdavo anglių.

Ir mus taip apspito utėlės, kad, pabraukus per sprandą, jų likdavo pilna sauja, – prisiminė Vladas. – Jei kūrenosi *buržuika*, jas numetus į ugnį, spirgesys girdėdavos.

Panašiai gabenó ir tremtinius, tačiau su jais, politikaliniais, elgėsi dar blogiau. Kada duodavo duonos, kada ne. Užtat kiekvieną rytą ir vakarą *suskaičiuodavo*: suvarę į kampą kaip avis, šaukdavo po vieną ir smogdavo per nugarą su specialiai tam skirtu mediniu *instrumentu*. Kai vienas bendrabilys patarė pasiirušti tokiai *operacijai* („Kai pajusi, jog tau kirs, truputėlį atpalaiduok raumenis, ne taip skaudės“), pasidarė kiek lengviau.

Pasiekė Intą prieš pat Kalėdas. Kūčių rytą prasidėjęs etapas truko apie aštuonias valandas. Pėčiomis iki paskirstymo lagerio per dar nepatirtą šalį: tadien buvo - 44° C. Dar reikėjo nueiti apie dešimt kilometrų. Į atsiliekančius šaudė.

O po poros savaitių laukė ypatingasis – trečiasis lageris su dar baisesnėmis patirtimis, nuo kurių, praėjus beveik penkeriems metams, išgelbėjo tik amnestija, paskelbta mirus *didžiajam tautų vadui* Staliniui.

○○○

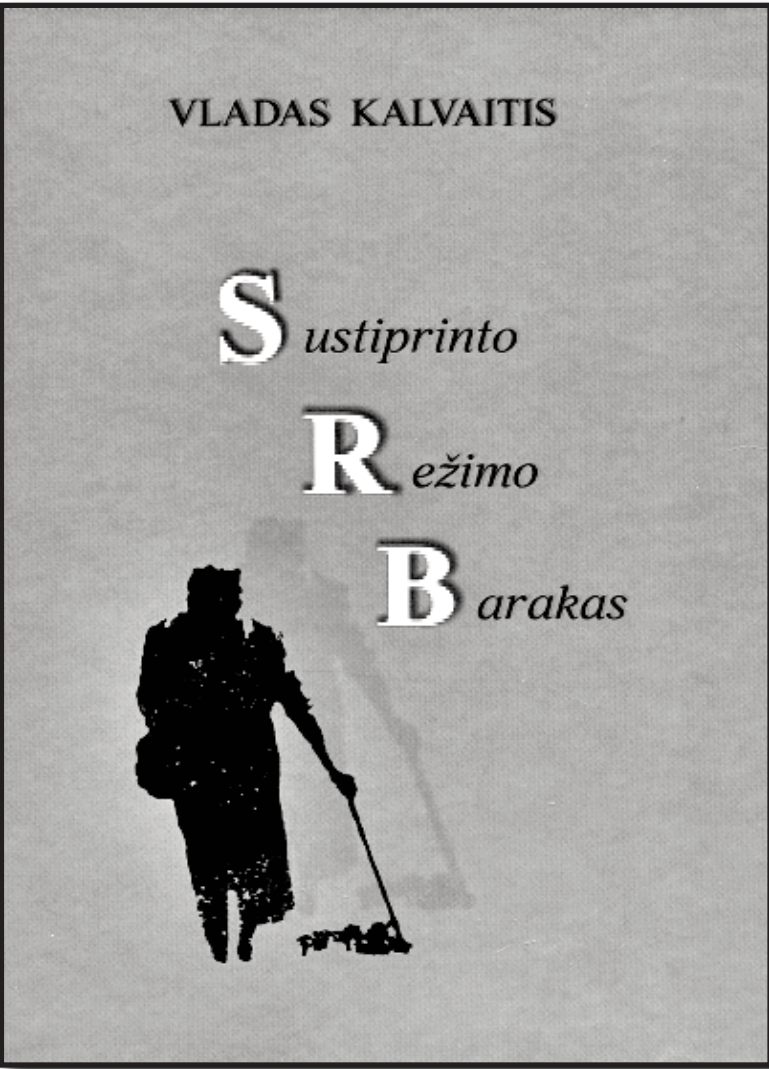
– Ten buvo anglies šachtos, – pasakoja Vl. Kalvaitis. – Mūsų, trečiasis, lageris aptarnavo dvi – tryliką ir devintąją. Pastaroji buvo geresnė, ten – aukštas anglių sluoksnis, o tryliktojoje, kur tik aštuoniasdešimt centimetrų storio sluoksnis, žmonės dirbo gulėdami.

Kiekviename barake gyveno apie tris tūkstančius kalinių. Taip susiklostė, kad iš pradžių šalia Vlado tautiečių nebuvo. Su jais susipažino, patekęs į transporto skyrių, požeminę brigadą, kurioje darbavosi elektrovežių mašinistai, prikabinėtojai, kelio darbininkai. Požeminę šachtos karalioje susitiko ir su būsimu monsinjoru Kazimieru Vasiliausku. Ten dirbo dar du dvasininkai – kanauninkas Stasys Kiškis ir kunigas Jonas Žvinys.

– Mes, jauni žmonės, buvom monsinjoro grupėje, jis mums, berniokams, kurie negaudavo siuntinių, virdavo košę, – sako Vladas. – Virdavo su įkvėpimu, vis pajuokaudamas.

O paskui ir gultai buvo netoliese. Pusę metų ant viršutinių gultų dar ir šalia. Lageryje prestižinė vieta – gultai apačioje; kai K. Vasiliauskui, kaip šventam žmogui, jie buvo pasiūlyti, turėjo kasdienę progą susėsti ir pakalbėti šalia jo. Vos už praėjimo gulėjo dar vienas nemažai įtakos aplinkiniams turėjęs žmogus – universiteto trečiojo kurso studentas lituanistas, literatas Jonas Kudžma, būsimos poetės Dailios tėvas.

– Ten ir eilėraščius rašėm, – gan netikėtas prisiminimas. – O stipriausios literatės gyveno kaimyniniame, ketvirtajame, lageryje, – Vl. Kalvaitis tarsi atsitiktinai išskiria žodį *gyveno*, ir turbūt nereikia aiškinti, kodėl. Garsiausia lagerio poetė buvo Regina Preibytė, ji savo kūrinėlius perduodavo broliui.

Vladas Kalvaitis. Sustiprinto režimo barakas. – Kaunas, Kauko laiptai, 2014

Tai padaryti būdavo ne taip paprasta, dažniausiai pavykdavo tik tuomet, kai tekdavo kartu dirbti, pavyzdžiui, nukasant lagerio teritorijoje sniegą. Eilėraščius skaitydavo visi. Vladui ir dabar atrodo, kad tai buvo nepaprastai geri eilėraščiai.

- O kas ten buvo baisiausia?
- Baisu viskas buvo. Bet baisiausia – *buras*. Tai yra барак усиленного режима* Baisiau negu karceris.

Taip, jei įsidėmėjote, vadinasi ir Vl. Kalvaičio romanas – „Sustiprinto režimo barakas“.

- O už ką ten patalpindavo?
- Už prasižengimus. Aštuoniasdešimt šešias paras ten prabuvau, – atsako Vladas.

Nelengva patikėti, kad tokio būdo žmogus, kaip jis taip nelemtai galėjo *užkliūti*.

Tuos trejetą mėnesių leido kartu su aštuoniasdešimčia nelaimėlių. Grotuoti langeliai uždaryti. Taveš niekur neišleidžia. Jokių pasivaikščiojimų, *bulvaras* tik nuo vienos sienos iki kitos.

Ką teko iškentėti tuomet ir per likusius lagerio mėnesius, geriau už patį Vl. Kalvaitį niekas nepapasakos. Belieka atsiversti jau keliom premijom įvertintą romaną.

○○○

Kai amnestavo, peržegnotas K. Vasiliausko, mintimis jau buvo pakeliui į Lietuvą. Tačiau, nors pagal amnestiją *teoriškai* tapo neteistu, netrukus vėl buvo įgrūstas į vagoną ir išlaipintas tik Irkutsko srities Algatujaus gyvenvietėje. Nulėmė tai, kad tėvas vis dar sėdėjo kalėjime, o mama buvo tremtyje.

Ten, kaip ir kiti, Vladas dirbo pušų nusakintoju. Po metų, atostogaujant direktoriui, gera linkintis *technorukas* sukūrpė leidimą išvykti į Tuluną – rajoninį centrą. Jaunas žmogus dirbo gerai, ir jo noras mokytis tam laikinai einančiam pareigas vadovui pasirodė svarbus.

Tiesa, jau Tulune niekaip nesugebėjo įrodyti, jog jis – buvęs abiturientas: iš Lietuvos atsiųstas pažymėjimas, jog iki suėmimo mokėsi aštuntoje gimnazijos klasėje, buvo suprastas kiek kitaip: „Turėsi baigtą devintą ir dešimtą klases“. Taip Vl. Kalvaitis prarado dar porą metų.

Dirbo kroviku – pabėgius krovė į vagonus, mokėsi darbo jaunimo vidurinėje, užsitarnavo gerą vardą. O tada pradėjo daryti žygius, kad ir mamą ten perkeltų. Matyt, buvo tikrai pavyzdingas darbininkas, jei vieną dieną direktorius net į partiją stoti pasiūlė. „Tai kad aš tremtinys“, – atsakė labiau nei bet kada sutrikęs Vl. Kalvaitis. „Ir aš tremtinys“, – nemažiau netikėtas buvo vadovo paaiškinimas. Pasirodo, jo tėvai dar prie caro buvo išvežti iš Lietuvos.

Nukelta į 8 psl.

*Sustiprinto režimo barakas (rus.).

Isenfeso namas šiandien.

A. Petraitytės nuotraukos Mollenhauerių vila (su pristatyta veranda)

Kultūrinio paveldo lobiai Kuršių nerijoje – ar atrasime?

Astrida Petraitytė

Ir pati Nida, ne tik mes „didžiojo“ Lietuvoj, regis, nesam pakankamai įsisąmoninę istorinio-meninio fenomeno – Nidos dailininkų kolonijos. Ši XIX antroje pusėje Kuršių nerijos „pirmykštį“ grožį atradusi dailininkų bendruomenė, atkeliavdavusi iš Vokietijos (Rytprūsių ar tolimesnių regionų) iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, regis, pretendavo čia jaustis kaip namie, skleidė savo gyvenimo būdą – pasišventėlišką darbštumą gebėdami derinti su bohemišku, nevengė bendrystės su juos priimančiais šeiminingais – ar respektabiliumi viešbutininku Hermannu Blode, ar paprastais, jų dailės vertės gal ir negebantais įvertinti žvejais... Taigi vokiečiai, besijaučiantys kaip namie, svetimi mums...

Liepą atkakus Nidon į Thomo Manno festivalį, galima pasidairyt ir kitų pažintinių pramogų (greta tradicinių kurortinių malonumų). Tikrai suintriguota prisijungiau prie kultūros ir informacijos centro „Agila“ organizuotos ekskursijos „Nidos dailininkų kolonija“. (Reikia pažymėti, kad „Agilos“ pastatas, prasmingai medžiu dekoruotas, Nidos centre radosi po porą metų trukusių statybų, išplėsdamas ankstesnę analogiškos institucijos ir mastelį, ir galimybes, veiklos sferą). Ekskursijos vadovė, „Agilos“ edukatorė Aušra Feser nusipelnė kuo didžiausių komplimentų dėl entuziazmo, akivaizdaus angažuotumo saugoti, puoselėti Kuršių nerijos paveldėtąjį savitumą – ne tik darbais, bet ir žodžiais (pasisakydama prieš verslininkiškas intervencijas ir pan.); jau per 30 metų gyvendama Nidoje, ji, regis, išties yra pajutusi *genius loci* – tą būtąją vietos dvasią, tad kritiškai vertina išgalintį vertinimo matą – „kvadratinį metrą“...

Nidos dailininkų kolonijos takais veda gidė Aušra Feser

Gal prieš porą metų teko dalyvauti Aušros Feser, tuokart Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorės, vedamoje ekskursijoje; ji vedė mus kopų takais, supažindindama su gamtiniu šio kampelio savitumu. Dabar ji pasisakė nesanti nei istorikė, nei menotyrininkė, galima nujausti, kad dailininkų veikla Nidoje – jai pačiai naujai atrasta tema. Prasmingai priminė: sovietmečiu nieko apie šiuos atvykstančius dailininkus (ekspresionistais dažniausiai įvardijamus) nežinojome ir dabar neretai postsovietiniu žvilgsniu vertiname vokiškąjį paveldą (ko gero, ne tik atvykėliai vokiečiai, bet ir buvusieji gyventojai, tie per karo audras pasitraukusieji, daug kam regisi pašaliečiai). Feser paliudijo: štai Vorpšvedė (Worpswede), netoli Bremeno, dabar gyvena puoselėdama būtosios dailininkų kolonijos atminimą – tokią galimybę galėtų išnaudoti ir Neringa (tai visų Kuršių nerijos gyvenviečių – pradedant Nida, baigiant, sakykim, Preila – oficialus įvardijimas).

Nidos dailininkų kolonija esu senokai susidomėjusi, lankiusi ne vieną jų darbų parodą ar nuolatinę ekspoziciją. Galima pasidžiaugti, kad ankstesnių Thomo Manno festivalių metu vis savo kolekcijos fragmentą pristatydavo klaipėdiškiai Aleksandras Popovas ir jo dukra Jelena Kosinova, kaupiantys būtent Nidos kolonijos ir Rytprūsiuose kūrusių dailininkų darbus (beje, už šią veiklą jiedu tapo 2024-ųjų metų Liudviko Rėzos premijos laureatais). Pasidomiu ir šiai tematikai skirta literatūra – štai vertas dėmesio Nidos dailininkų kolonijai skirtas Neringos muziejų leidinys*; jame pateiktos dailininkų biogramos pravers ir pasivaikščiojimo su Feser išpūdžius iliustruojant.

Mūsų gidė priminė, kad XIX a. techninis progresas daugelį žmonių privertė atokvėpiui ieškotis gamtos kampelių. Atrasta ir Kuršių nerija – Juodkrantė pamažu tapo vilų kurortu, o Nida, ilgai likusi nuošaly nuo kurotinės prabangos, patraukė meno žmones, pirmiausia dailininkus. Nidos dailininkų kolonijos vardą įgijusios bendruomenės radimąsi inspiravo 1845 m. atidaryta Karaliaučiaus meno akademija. Feser pažėrė mums epitetais, kuriais dailininkai apibūdino atrastąją Nidą, pvz.: „mergystės būsenoj“, „kelionė į pirmąją pasaulį“, „prūsiškoji Sachara“ ir pan.

Galėjome džiaugtis, kad mūsų gidė nepažiūrėjo į ekskursijos temą siaurai, pristatė platesnį istorinį kontekstą. Neakcentuodama „vokiškojo“ ir „lietuviškojo“ (tarpukario) laikotarpių perskyros, neprimindama „prancūziškojo“ intarpo (tarp 1919 m. – 1923-ų „sukilimo“), ji nurodė Kuršių nerijoje derėjus trikalbystę – kuršininkų kalba buvusi vietinių žvejų (žuvys kitos kalbos nesuprantančios...), lietuvių kalba laikytos pamaldos (lietuvininkės atitekėdavusios iš ano kranto), o vokiečių – administracijos kalba. Ko gero, tos istorinės pervartos – krašto atskyrimas nuo Vokietijos ir pan. – šiame gal Dievo užmirštame, o gal Rojaus kampelyje išties gyvenimiškai tėkmei neturėjo didelės įtakos (nors – gidė nekart pasiremmdama mokytoju Henry Fuchs, rašiusiu Nidos mokyklos dienoraštį, aprėpusius ir bendresnius gyvenvietės įvy-

kus, priminė, kad jam teko kalėjime pasėdėti už provokišką mokomąją medžiagą).**

Feser atkreipė mūsų dėmesį ir į tiesiogiai su dailininkų kolonija nesusijusius paveldo objektus – štai stabtelėjome ir prie pirmojo Nidos raudonplyčio namo, tarnavusio švyturio aptarnavimui, išgirdome ir apie senąjį švyturį (besitraukiančių vokiečių susprogdintą), naujo statybą ir pan. Bet tai juk nebuvo nuokrypis nuo temos – gi regėjome plakatus, primenančius 2024-aisiais šventus Švyturių metus, o juose – Ernsto Mollenhauerio nutapytasis „Nidos švyturys“.

Gidė pasistengė mums „nupiešti“ ir būtuosius žvejų gyvenimo vaizdelius. Bet man vidinį prieštaravimą sukėlė teiginys, kad ir per 400 metų krikščionybė nelabai čia išvirtinusi – žvejai laikėsi savo prie-

Leidinio „Nidos dailininkų kolonija – vietos dvasios atspindys“ iliustracija

tarų; vardinti įvairūs pavyzdžiai, ko negalima daryti prieš žvejybą, kokie ženklai lemia bloga ir pan. Įsiterpiau primindama, kad yra puikus šios dailininkų kolonijos atstovo darbas „Jauna pora einanti į bažnyčią“; gidė patvirtino: taip, tai Ernsto Bischoff-Culmo paveikslas. (Regis, nemažai esama ir nuotraukų, fiksuojančių juodarūbes moteris traukiant į iš bažnyčios su giesmynais rankose).

*Ernst Bischoff-Culm (1870, Kulmas, Vakarų Prūsija – 1917, Prancūzija). „Nuo 1890 m. Bischoffas-Culmas kismet atvykdavo į Nidą su drauge ir kolege Bertha Schutz, su studijų Berlyne bendramoksliais [ten tęsė Karaliaučiaus dailės akademijoje pradėtas studijas – A.P.] ir draugais. Jis buvo vienas iš dailininkų kolonijos įkūrėjų, iki Pirmojo pasaulinio karo aktyviai dalyvavo dailininkų bendruomenės gyvenime.“***

*Nidos dailininkų kolonija – vietos dvasios atspindys. – Sudarytoja Lina Motuzienė. – Thomo Manno kultūros centras, Neringos muziejai. – 2021

**Nidos mokyklos kronika. – Sudarė Gitanas Nausėda ir Vilija Gerulaitienė. – Vilnius, 2016

Pasakojimai apie batus atskleidžia partizaninės kovos ypatybes

Algis Vaškevičius

Kauno IX forto muziejuje rugpjūčio 22-ąją, Europos dienos stalinizmo ir nacizmo aukoms atminti dieną ir Baltijos kelio dienos išvakarėse buvo atidaryta paroda „Lietuvos partizanų batuose...“. Ši paroda yra skirta atskleisti vieno iš didžiausių ir svarbiausių laisvės kovos judėjimų pokarinėje Europoje istoriją. 1944–1953 m. organizuotas Lietuvos ginkluotas pasipriešinimas sovietų okupacijai apėmė visą šalį, sutelkė įvairių profesijų ir kartų žmones, siekusius atkurti nepriklausomą valstybę.

Naujojoje parodoje pristatomos fotoinstaliacijos, sukurtos pasitelkiant autentiškas 1948–1949 m. nuotraukas iš Kauno IX forto muziejaus rinkinių. Šie nežinomo autoriaus archyvo vaizdai, užfiksuoti Ramygalos valsčiuje, atskleidžia veidus, žvilgsnius ir kasdienį gyvenimą miške. Juose įamžinti Vyčio apygardos Briedžio rinktinės Aro būrio nariai ir kitų būrių kovotojai.

Anot parodos rengėjų, pasakojimas čia seka partizano keliu – nuo apsisprendimo priešintis iki paskutinės kovos akimirkos, kai už Lietuvos laisvę sumokama brangiausia kaina. Kiekviena parodos erdvė atskleidžia skirtingą patirtį: bendrystę, ištvermę, išdavystę, sąžinę ir galiausiai – pėdsaką, kuris lieka ne tik miško take, bet ir tautos atmintyje.

12 interaktyvių instaliacijų parodai sukūrė dizainerė ir istorikė Rūta Rimšeliene, tyrinédama batą kaip nebylų, bet reikšmingą partizaninės kovos įrankį. Atrodo, įprastas batas gali atlikti ir neįprastas funkcijas – informacijos perdavimą, pėdsakų maskavimą, būti taktinių manevrų priemone. Avalynė čia tampa taikiu ginklu – daiktu, kuris saugo gyvybę, padeda veikti slapta, išlikti ir pasipriešinti.

Atidarymo renginyje dalyvavęs Karybos instituto karo istorijos specialistas Ernestas Kuckailis teigė, kad Lietuvos partizanų temos aktualumas neblėsta. „Apie partizaninį karą visada svarbu kalbėti, bet šandien dar svarbiau, nes mūsų tradicinis agresorius vis nerimsta ir kelia nemenką sumaištį. Ir matome, kad jis nepasikeitė nuo tų baisių NKVD laikų“, – sakė jis.

Renginio dieną karo istorijos specialistas užsivilkio partizano uniformą ir teatralizuotu pasakojimu susirinkusiuosius vedė drąsos, pasipriešinimo ir laisvės pėdsakais, kuriuos paliko Lietuvos partizanai. „Partizaninis karas – aukščiausia, aktyviausia tautos pasipriešinimo forma, susijusi su pasiaukojimu, nepaprasta ištverme ir valia. Kai valstybė nebegali apsiginti, ją gina piliečiai. Jei agresorius žinos, kad jam teks patirti aktyvų pasipriešinimą, gal ir nebandys čia kišti nosies...“, – istorinio įvykio svarbą ir reikšmę šiandienai pabrėžė E. Kuckailis.

Parodos idėja R. Rimšelienei kilo intensyviai tyrinėjant pokario temas: tremtį, lagerius, partizaninį judėjimą. Ji domėjosi, kodėl partizanai tapdavo išdavikais, prisiminė vaikų poeto Kosto Kubilinsko atvejį, tai puikias eiles rašęs kūrėjas tapo išdaviku. Istorikė kalbėjo ir apie garsųjį „Blynų balių“, kurio metu Marijampolėje partizanai surengė pasalą ir nu-

Paroda atskleidžia, kokias įvairias funkcijas atlikdavo batai partizaninio pasipriešinimo laikotarpiu

Istorinės partizanų nuotraukos įkvėpė netikėtą parodą.

baudė sovietinį aktyvą.

Pristatydamą parodą lankytojams ji papasakojo apie supjaustytus batus, kurie pristatomi ekspozicijoje. Pasirodo, žuvusio partizano batus bendražygiai stengdavosi supjaustyti, kad jie neatitektų priešui. R. Rimšeliene nutarė, kad turi perteikti ją apėmusią emociją ir kitiems, tad ėmėsi kurti su batais susijusias instaliacijas ir taip gimė meniška, o kartu ir tiksli paroda apie tiesą, drąsą, pasiaukojimą, taip pat išdavystes, pasirinkimus, skausmus, bet svarbiausia – apie nenusigąstusią laisvę.

„Įtraukios interaktyvios instaliacijos ir pasakojimas, kurio ašimi tampa konkretus objektas, padeda parodos lankytojui iš arčiau pažinti istoriją. Tai buvo viena priežasčių, kodėl nuspręsta parodą pristatyti Kauno IX forto muziejuje, – teigė parodos kuratorė Eglė Pietarytė. Pasak jos, muziejuje nuolat ieškoma būdų, kaip sunkią, trauminę patirtį pasakoti taip, kad ji būtų ir išgirsta, ir suprasta. „Tokios instaliacijos, kurios remiasi įžvalga per konkretų, autentišką objektą, leidžia lankytojui priartėti prie istorijos per patirtį, jauseną, susimąstymą, tapatinimąsi“, – sakė kuratorė.

Anot jos, parodos dalis gimė iš muziejaus parodų dizainerės Renatos Vinckevičiūtės-Kazlauskienės vizualinės įžvalgos. „Mažytės, subtilios nuotraukos buvo išdidintos, kad taptų betarpiškos ir įgytų žmogiško jautrumo. Jų kadro autentiškumas ir akimirkos trapumas suteikia visai parodai gilumo. Išdidinę jas, siekėme, kad šie atvaizdai priartėtų prie lankytojo, sukurtų asmenišką santykį – žvilgsnių susitikimą, tylų kontaktą su žmogumi iš nuotraukos“, – sakė E. Pietarytė.

Parodoje viskas kurta taip, kad būtų galima sustoti, pažvelgti, prisiliesti. Ir pajauti ryšį – tarp mūsų šiandien ir Lietuvos partizanų anuomet. „I partizaną norisi žvelgti kaip į artimą sielą, o ne kaip į istorinį faktą. Pamėginkime priimti jo sprendimą – eiti, kovoti, žūti – kaip dalį savęs. Tai, ką jis padarė, šandien yra mūsų laisvė“, – teigė kuratorė. – Parodos pasakojimas prasideda nuo batsiuvio dirbtuvių. Batsiuvis gamina batą ant partizaninio korpaliaus. Čia išeina tokia filosofija, tokia metafora – korpalius tampa kaip tas pamatas, ant kurio formuojasi laisvės kovotojas.

E. Pietarytė pirmiesiems naujosios parodos lankytojams pasakojo, kad nuotraukas atnešęs gyventojas, mirus mamai, jas rado namuose, po lovos čiužiniu. Istorikams pradėjus domėtis, paaiškėjo, kad moteris buvo partizanų ryšininkė. Vyras perdavė mamos žodžius, kad tas nuotraukas ji gavo iš vieno apygardos vadų tam, kad jas išsaugotų. Partizanai suprato, kad jie nesulauks laisvos Lietuvos laikų ir norėjo, kad būtų išsaugotas jų atminimas.

Batai parodoje pateikiami ir kaip informacijos perdavimo įrankiai, kuriuose slėptos žinutės ar dokumentams tvirtinti skirti antspaudai. Batai buvo ir taktinių manevrų priemonė, kai prie pado pritvirtinus gyvūnų pėdas imituojančias formas buvo maskuoti pėdsakai.

Paroda „Lietuvos partizanų batuose“ Kauno IX forto muziejuje veiks iki ateinančių metų vasario 1 dienos.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

„Migruojantys paukščiai“ Kupiškyje: kaip gimsta naujos regiono kultūros vizijos

Šią vasarą Kupiškis tapo dar vienu svarbiu kultūrinės kaitos tašku – čia po kelerių metų pertraukos sugrįžo kūrybinė laboratorija „Migruojantys paukščiai“. Tai nėra tik menininkų susitikimas ar edukacinės dirbtuvės, tai procesas, skirtas tyrinėti, kaip kūryba gali atgaivinti bendruomenes, padėti žmonėms rasti naują santykį su vieta ir su pačiais savimi.

Šių kūrybinių dirbtuvių dalyviai – ir iš užsienio šalių grįžę tautiečiai, ar net ten tebegyvenantys, kurie savo įgytas patirtis, pastebėjimus perduoda gimtinėn. Kadangi ši iniciatyva Kupiškyje tęsis dar du metus, gal ši žinia sudomins ir toliau nuo gimtinės įsikūrusius kūrybos žmones.

Šio susitikimo tema – kaip pritraukti ir sugrąžinti jaunus žmones į Kupiškį.

Nomeda Simėnienė

Kultūrinis eksperimentas, kuris bręsta laike

Projekto iniciatorė ir vadovė Jolanta Rimkutė akcentavo, jog Kupiškis pasirinktas dėl to, kad jaučiama, kad čia yra žmonių, kurie šios kūrybinės iniciatyvos pastebėjimus išgirs ir atkreips į tai dėmesį. Ji taip pat išsakė nuomonę, kad per vienerius metus tam tikri kūrybiniai sumanymai nepasidaro, todėl laboratorija Kupiškyje vyks trejus metus ir tai yra sąmoningas sprendimas. „Gilesnės išvalgoms reikia laiko. Projektai, kurie reikalauja greito rezultato, dažnai nepalieka gilesnių pėdsakų. 'Migruojantys paukščiai' – kaip tik priešingai: norime išsakyti, patyrinėti, kur mus nuves bendras darbas“, – sakė J. Rimkutė.

Ši mintis ypač svarbi regionuose, kur pokyčiai nevyksta per naktį. Čia reikia ilgesnio proceso, pasitikėjimo, kūrimo ir santykio su vietos žmonėmis.

Į projektą įsitraukė 15 dalyvių, tarp kurių buvo ir vietinių jaunų žmonių, ir atvykusių iš įvairių Lietuvos vietų, ir sugrįžusių su įdomiomis patirtimis iš užsienio šalių. Taip pat buvo ir dalyvavusių ankstesniuose „Migruojančių paukščių“ projektuose, ir neturėjusių patirties šiame projekte, kurie pavadinti naujadarų – pirmakarciai.

„Mes čia ne vien tam, kad surengtume gražią savaitę. Norime likti, sugrįžti, išsiklausyti, išbandyti. Kultūra negali būti matuojama vienadieniu efektu, jai reikia laiko, kaip ir migruojantiems paukščiams, kol jie randa vietą sustoti“, – projekto esmę apibūdino J. Rimkutė.

„Kartais žmogus po šios patirties tik po metų ar dvejų supranta, kad būtent čia pasėta mintis įkvėpė pradėti savo projektą ar pakeisti gyvenimo kelią“, – pridūrė projekto kuratorė Birutė Bikelytė.

Ilgalaikis poveikis – „kaip ilgalaikis makiažas“

Projekto kuratorė ir moderatorė dizainerė B. Bikelytė pati yra gyvas įrodymas, kad „Migruojantys paukščiai“ palieka pėdsaką ilgam. Dalyvavusi pirmuose renginiuose prieš dešimtmetį, šiandien ji pati kuria programas Kupiškyje. „Per dešimt metų dėl šio projekto mano gyvenime atsirado knygos, parodos, bendros iniciatyvos. „Migruojantys paukščiai“ veikia kaip ilgalaikis makiažas, jų poveikis išlieka po daugelio metų. Be to, jeigu taip atsitiktų, kad iš manęs nieko negausite, tai gausite iš tų žmonių, kuriuos čia suitiksite. Ir dar pasakysiu jums paslaptį, kad po 10 metų gali būti, kad vis dar jausite pasekmes“, – pirmą projekto vakarą teigė projekto kuratorė.

Šmaikštus B. Bikelytės palyginimas apie ilgalaikį makiažą taikliai atskleidžia, kad kultūriniai projektai regionuose gali būti ne tik laikinai įnešama šventė ar edukacinė akcija, jie transformuoja žmones, santykius, net pačią vietos tapatybę.

Asmeniniai balsai – kolektyvinė patirtis

Dalyvių diskusijose daug kalbėta apie tai, kaip kultūra gali padėti spręsti socialines ir demografines problemas. Pastebėta, kad Kupiškio istorija yra platesnio reiškinio dalis, ir tai kaip įrodymas, kad Lietuvos regionai gali būti kultūros inovacijų vietos, o ne periferijos.

Viena dalyvė, kilusi iš šio krašto, sakė: „Kupiškyje matau ne tik ramybę, bet ir galimybę auginti idėjas, kurios didmiesčiuose tiesiog pranyksta triukšme.“

Pirmą kartą į šį kraštą atvykusios dalyvės išpuodis: „Man čia yra daug šviesos. Kartais regionai vaizduojami tik per problemas, bet čia pajutau, kad būtent mažas mastelis leidžia greičiau kurti ryšius.“

Antra, pirmą kartą dalyvavusi šiame susitikime, teigė: „Gyvenau užsienyje, dirbau dideliuose festivaliuose, bet ten dažnai pasijusdavau tik mažas sraigtelis. Čia, Kupiškyje, po ilgo laiko pajutau, kad esu dalis bendruomenės. Man tai – labai puiki dovana.“

Dar vienas svečias juokavo, kad laboratorija priminė paukščių būrį: „Mes visi skirtingi – menininkai, tyrėjai, vietiniai – bet skrendame ta pačia kryptimi. Gal todėl ir vadinamės 'Migruojantys paukščiai'.“

Pirmo etapo metu dalyviai sukūrė tris vizijas, kaip galėtų atrodyti miesto kultūrinė ateitis.

Kupiškis – atvira gamtos ir kultūros rezidencija

Pirmos grupės dalyviai domėjosi, su kuo save identifikuoja kupiškėnai. Gal su mariomis, tarsi svarbiausiu miesto akcentu. Apklausinėję žmones suprato, kad dauguma jų buvo grįžę gyventi į Kupiškį po studijų ar užsienio kaip į gimtinę. Padaryta išvada, kad Kupiškis yra lyg šaknys, namai, lydimi saugumo jausmo.

Dalyviai nutarė, kad kupiškėnai neidentifikuoja savęs su mariomis, kad Kupiškio privalumas – gamtos turtai, kurių ji turi daug, bet ne visi išryškinti, gali turėti didelę naudą tiek vietiniams, tiek atvykstantiems žmonėms.

Taip pat šios grupės padaryta išvada, kad kupiškėnai pasigenda savo miesto identiteto, bendros vizijos, o marios yra tik kaip vandens kultūros užuomazgos.

Pabendravus su jaunomis mamomis, auginan-

Kūrybinės laboratorijos „Migruojantys paukščiai“ vadovė dizainerė Jolanta Rimkutė (dešinėje) ir projekto koordinatore ir moderatore dizainerė Birutė Bikelytė

čiomis vaikus, iškelta hipotezė, kad Kupiškyje trūksta laisvalaikio su vaikais. Nuomonės po apklausų buvo skirtingos – kad yra tiek, kiek reikia tiems, kurie ieško, ir kita nuomonė, kad pasigendama trumpalaikės vaikų priežiūros, veiklos šaltuoju metų laiku, jaunų šeimų bendravimo ir lyderių.

Tad yra gerų užuomazgų, bet dar reikia ir tobulėti.

Pirma grupė pateikė ir dvi vizijas:

„Kupiškis – gili upė, kuri teka tyliai“,

„Kupiškis – Šiaurės Aukštaitijos kryžkelė“ (beveik vienodi atstumai iki Biržų, Rokiškio, Utenos, Anykščių ir Panevėžio – aut. pastaba).

Dalyviai siūlė kurti miestą kaip gyvą laboratoriją, kur menininkai, tyrėjai, keliautojai ir vietos gyventojai galėtų drauge tyrinėti aplinką, kurti meno projektus ir skleisti patirtį. Kupiškis tada taptų traukos tašku kūrybinei migracijai, kur susilieja gamta ir kultūra.

Kupiškio erdvės – miesto perlai

Antros dalyvių grupės vizija kvietė Kupiškį matyti kaip alternatyvą didmiesčių skubėjimui, kaip lėto gyvenimo ir bendrystės miestą. Čia galėtų vykti sezoniniai festivaliai, turgūs, kūrybinės stovyklos, kurios remiasi vietinėmis tradicijomis, gamtos artumu ir tarpusavio ryšiu. Tai būtų vieta, kur svarbiausia – santykis tarp žmonių ir pagarba aplinkai.

Nukelta į 8 psl.

Šiomet „Migruojančių paukščių“ kūrybinėje laboratorijoje dalyvavo net penkios jaunos mamos, todėl joms ypač buvo svarbu išsiaiškinti, ko labiausiai trūksta, kaip jaučiasi jaunos šeimos Kupiškyje

Savo įžvalgas pristato viena iš grupių kartu su jauniausia dalyve Frėja

„Migruojančių paukščių“ kūrybinės laboratorijos dalyviai Kupiškio r. viešojoje bibliotekoje nusifotografavo kartu su aktyviausiais kupiškėnais. Juro Eiduko nuotraukos

JULIUS KELERAS EILĖRAŠČIAI

ganymas vėjo

šviesa atversta

Ekleziastas rodo į tave pirštu
sakydamas – tu esi jo

Ekleziastas rodo į mane pirštu
sakydamas – tu esi jos

nebijau

vėjas pakyla tam, kad ganytume,
meile

juodraščiuose

juodraščiuose atrandau savo veidą –
nupieštą, subraukytą, suniekindą
šungaudžių, dėvinčių išsišiepusių
valentinų kaukes, savo veidą,
kurio nepatyriau, nepažinau
tarsi daugybę dešimtmečių
būčiau slapstęsis batų krautuvėje –
kairėje pusėje, apatinėje lentynoje
niekieno niekad neatrastoje kartono
dėžutėje

lietus Bernardinuos

1.

lietus kapojantis kapines, kapojantis daiktus,
visą sukaupytą turtą, antkapiuos išdaužytus veidus,
žarijų liekanas tarpupirščiųuos, liesas, išblyškusias
mergaites išskustais smilkiniais iš mirties sapno pokary

lietus neaplenkiantis nė vieno, nepalenkiantis – sarkofaguose
gulintys yra girdėję bent garsą, bent kartą yra girdėję,
kaip spardos ir spjaudo saulėgrąžų sėklas berniūkščiai,
kapinių taku kasdien grįžtantys iš pamokų

yra girdėję apie šeimos metines, kostiumus spintose,
karo išgąsdintus veidus, pirmuosius bučinius
prie varnalėšomis apžėlusių tvorų, apie kūdikio
galvą, per prievartą nardinamą bažnyčioj į dubenį

yra girdėję apie dangų, pilną gyvybės, pilną
besiblaškančių vasaros paukščių, yra girdėję
apie inferno, kuriame atsidurti negali
tik vargetos, nes jie vieni tik po saule yra palaiminti

yra girdėję apie kaštonus pražystančius Vilniuje,
apie sniego audras, gėlių girliandas, kurias uoliai
sušluoja po laidotuvių, yra girdėję apie priemolį,
kurį duobkasiai sunkiausiai įveikia, keiksnodami lietu

2.

tas, kuris grįžta lietaus, nežino, kad grįš, jis galvoja,
kad aplenks jį, kaip salą aplenkia srovė,
idant neištikštų nei užsisvajojus žuvėdra
į svetimą, neatpažintą uolą tamsioj, putojančioj jūroj

tas, kuris grįžta, jau mintinai moka visus posūkius,
žino, kur baigsis jo takas ir kaip balkšvas kapinių
sargo šunelis amtels prie kapinių vartų,
dar jisai žino, kaip varnos iš guobų pakils, jam praeinant

teritorija, kurią čia valdo akis, yra nematoma,
užkalti langai, kurių mirę dar neatvėrė, yra nematomi,
vartai, kuriuos čia uždaro lygiai dešimtą, yra nematomi,
demarkacinės linijos tiesiog čia nėra, ji laikina kaip lietus

tenka grįžti

Dovydo Cicėno nuotr.

Stella maris

tamsoj atsikelt, apgraibom susirasti marškinius,
mieguistom rankom atsiversti žodyną,
pajusti, kaip verčiamas puslapis
maldą kalba lotyniškai plaukiantiems jūra

mano Sizifas

neturiu aš Sizifo, jis pasitraukė į nebūtį –
nebenorėjo nei risti, nei sunkiai galvoti

aš buvau tąsyk Jėzumi, bet niekas man
nepasakė, kad reikia, kad reikia nustoti

aš buvau neteisis tarsi voras pindamas tinklą,
kiek dienų man paskirta tikrai nežinojau

aš buvau ir ant stulpo, ir dykvietėj gaudžiau
mėnulį, aš kartojau žodžius, kur tavęs nebebuvo

aš žinojau – praeis netgi tai, kai kopiant Golgoton
pasruvo erškėčių lava ir mėnulis be laiko išdžiūvo

poeto senatvė

jis keliavo visur, bet iš tikro nebuvo niekur,
lėtas vakaras rytas, visada paruošti lagaminai,
lėtas vakaras rytas, taksi po langais neprašvitusiais,
lėtas vakaras rytas, po ranka paruošti sumuštiniai

jis žinojo sūnus visada sutiks oro uostuose,
jis žinojo dukra įkalbės pasilikti dar vienai nakčiai –
sensta kaulai, stingsta stuburas, vynas seniai išgertas
ir moteris likus tik ta – ji tiesiog neturėjo kur eiti

iš pradžių jam patiko jos skonis ir kvapas,
iš pradžių jos miego arterijoms negrėsė joks pavojus,
joks apgirtęs titanikas į sapnus nesibrovė
ir jo tiesiai niekas nieko neklausė be jokių piruetų

vėjų rožė, erškėtuogės, pūgoj šuoliuojantys elniai,
tuščios sienos be baldų, apirę virtuvės kristalai –
viską matė per nemigos langą pusiau atsimerkęs
per strofą – keturženklį negyvėlių peną

jis keliavo visur, apkabinęs mergautinę verkė,
apkabinęs motinos skarą šnabždėjo, kad viską
norėtų kartoti, kad veltui kaip miražas gyvenimas
blėso, prigeso, pradingo, praėjo

ten už prieplaukų, uostų, už perėjų, perkėlų, tiltų,
drumzlinų ir pavargusių, Dievo nemačiusių parkų
lakstė mažos rudplaukės mergytės
su ryto balandžiais, o jis buvo ir liko be vardo

neryškumo zona

neprisiminčiau, jei reikėtų, datos nei vietos,
nei autoriaus, nežinau, kas nuspaudė
mygtuką, kas paliko kadre ties viduriu
atverstą „Moterį smėlynuose“, kas
ir kodėl sujudino aparatą fotografuojant,
kas visus įkalčius tobulai paslėpė,
tarsi puikiai žinodamas, kad jei negrėstų
bausmė, nusikaltimas neteiktų džiaugsmo

Motinos diena

vaikystės peronuos sustoja visi traukiniai,
būriuojas išskridusių paukščių šešėliai

niekas neatsitinka, tiesiog vaikystės peronuos
sustoja seni traukiniai, visos gelžkelio šviesos
sustingsta

akys merkias prieš pat užmingant,
o balti marškiniai – apvilktas jais kadaise buvai

prieš Pirmąją savo Komuniją, taip ir lieka vieni
nebematomoj, nebesiekiamoj spintoj

verbų pardavėja

raukšlės akių kampučiuos,
atsišliejus nuo trupančios sienos

nežiūri į žmones, mintys
kažkur, gal išdžiovintose

jos surištos vilnos juostele –
iš gluosnio ir šermukšnio

iškart prisiminiau Kanutą,
nors ten gerokai jaunesnė, skarota

ši sakos sena jau, beveik apakus,
nors iš pažiūros gyva kaip gėlė

prakalbus apie kainas, iškart parodo –
šita, šita, ponas, pigiausia

vakar, atsargiai pasigyrė,
rado prieangy strazdo plunksną

beveik mėlyną,
kaip nuo kokios skrybėlaitės

netiko nė vienai verbai

(ne aš mušu, verba muša)

Ant didžiųjų kūrybos svarstyklių

Atkelta iš 3 psl.

Ne, į partiją Vladas, žinoma, nestojo. Iš pradžių, baigęs vidurinę, bandė stoti į geležinkelių transporto institutą, – geležinkeliečio sūnui nuo vaikystės depo dūmų kvapai buvo labai artimi, tačiau susikirto iš matematikos ir fizikos. O paskui metus atkakliai gilino rusų kalbos ir literatūros žinias. Susirinko iš tremtinių visus įmanomus žodynus, knygas, be to, pradėjo rašinėti į vietinę spaudą. Užrašinį gavo ketvertą, kiti buvo tik trejetukai, tačiau į Irkutsko universiteto rusų kalbos ir literatūros specialybės neakivaizdinį skyrių jį, darbininką, priėmė be apribojimų.

○○○

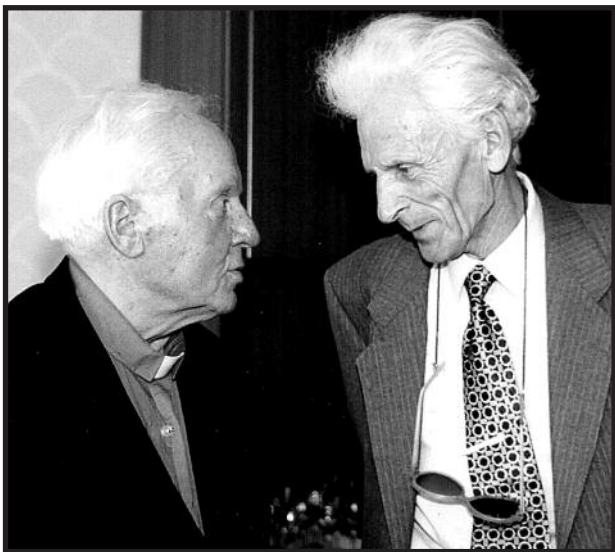
Jau porą dešimtmečių Vladui labiausiai trūksta Leonoros. Niekaip negali susitaikyti su mintimi, kad jos nebėra.

Su ja susijusi labai įdomi, beveik mistiška istorija. Pirmąsyk į Algotujaus gyvenvietę, kur gyveno mama, atėjo pėsčiomis. Ilgai teko eiti per taigą. Kaip šiandien pamena, buvo liepos vienuoliktoji. Priėjus gyvenvietę, atrodė, jog joje nėra nė gyvos dvasios. Išskyrus ožką, pririštą prie pušies, aplinkui nieko nesimatė. Prisėdo prie šulinio, galvodamas, jog visvien kas nors ateis pasisemti vandens. Ir ateina uzbekė. Vladas klausia: „Ar nežinot, kur čia gyvena Aleksandra Kalvaitis?“ Aleksandros nepažįstanti, o kurioje trobelėje Saša gyvena, parodė. Nuėjo, atsisėdo ant slenksčio ir laukia. Dūrys paremtos pagaliu, vadinasi, nieko nėra („Ten užraktų nebuvo, – beveik komunizmas. Pabandyk ką nors apvogt – kaukelių nesurinksi“). Po geros valandos pasirodo mergina, nešina kibiru. „Kas toks tamsta būsi? – klausia, mestelėjusi į jį akį. – Gal tas, kurio seniai laukiam?“ Prieš pusantro mėnesio rašydamas laišką, Vladas nežinojo, kad taip ilgai čia keliaus. O kai mergina, pakvietusi pas ją lukterti, išeidama pamelžti ožkyčių, paliko pavartyti albumą, nustėro paskutiniame puslapyje pamatęs nuotrauką su dar lageryje susapnuotu vaizdu. Tame sapne kažkokia senelė jam sakė: „Tai – būsimoji tavo žmona“. Kai mergina sugrįžo, nusiėmė skarelę, kai pasklido jos ypatingo grožio plaukai, abejonių neliko: *Ji.*

○○○

1966 metais grįžęs į Lietuvą, apsiustojo Tytuvėnuose, kur prieš porą metų jau buvo apsigyvenę tėvai. Nors tremtis ir pasibaigė, gyvenimas ir toliau nebuvo labai gailėstingas. Irkutsko universiteto diplomą pasirodė per menkas, norint gauti Lietuvoje rusų kalbos ir literatūros mokytojo darbą. Per pažįstamus pavyko įsidarbinti tik ten, kur nebuvo pageidaujančių – Veliučionyse, paauglių kolonijoje.

Nesibaidė Vladas šito darbo. Po pragarų, kuriuos teko patirti, tai buvo beveik sanatorija. Jaunieji nusikaltėliai kažkokiu būdu sužinojo, kad jų mokytojas – buvęs *zekas*, ir tai nuteikė visai kitiems tarpusavio santykiams. Jie tokių prisibijoję, net savotiškai gerbė, o

Dar vienas artimų bičiulių – monsinjoro Kazimiero Vasiliausko (k.) ir Vlado Kalvaičio – susitikimas, šįkart Kelmėje, prieš autorinį Vlado kūrybos vakarą

Vl. Kalvaičiui tai leido jį labai padaryti nemažai gero. Jei kam iš jūsų teko skaityti Antono Makarenkos „Pedagoginę poemą“, nesunkiai suprasite apie ką eina kalba. Ne vienas jų, po daugelio metų sutikęs savo mokytoją, pasakė: „Jei ne jūs, nieko gero iš mūsų nebūtų išėję“.

Vladui Veliučionyse sekėsi, jo darbu buvo patenkinti. Metus pragyvenus, ir žmona, baigusi Krasnojarsko medicinos instituto paskutinįjį kursą, sugrįžo į Lietuvą. Kol kas tik į nediduką kambarėlį. Šalia kolonijos statant trijų aukštų namą, buvo pažadėtas poros kambarių butas. Atrodė, prasideda naujas gyvenimas. Tačiau kaip tik tas butas ir tapo naujų bėdų priežastimi.

– Vienam partijos nariui nepatiko, kad buvusiems tremtiniais dalija butus, – liūdni Vl. Kalvaičio prisiminimai. – Jis parašė laišką į saugumo komitetą. Ir prasidėjo kvietimai atvykti tai į garsiuosius rūmus Vilniaus centre, tai į jų konspiracinį butą P. Cvirkos gatvėje. Daug ką siūlė, net darbą sostinėje, „Gintaro“ viešbutyje. Supratau – nebeišsiseksiu. Ir pasakiau: „Nieko nebus. Darykit ką norit, man iš jūsų nieko nereikia“.

Po savaitės etatą prarado žmona, dirbusi kaimyniniame Šumske, paskui neteko darbo ir vaikų darželyje. Vlado darbo krūvį sumažino iki minimumo – paliko tik auklėtojo pareigas, pamokų nebedavė. Eleonorai įsidarbinus Naujojoje Vilnioje, vėl tarsi vėrėsi naujos perspektyvos. Bet ir čia pasiekė viską matanti ir girdinti sovietinio saugumo ranka.

– Atsisakius jų malonių, sutvarkydavo greitai, – tai ne tik Vl. Kalvaičio, bet ir ne vieno bendrabylio patirtis.

Tada, šešiasdešimt devintaisiais, nieko kito neliko, kaip dar kartą pasukti į Tytuvėnus.

○○○

Pedagoginio darbo ir tąsyk negavo. Pavyko įsidarbinti durpyne, gamybos meistru.

Nors ir pas gerus žmones glaudėsi, su tėčiu nutarė: reikia statytis namą. Duobės, perdengimai, viskas, išskyrus mūrą ir tinko darbus, Vlado rankomis padaryta.

Septynerius metus dirbo durpyne. Tik po to atėjo laikas, kai pavyko įsidarbinti pagal specialybę. Priėmė Tytuvėnų žemės ūkio technikumui direktorių Ipolitas Kazlauskas. Tas doras žmogus dabar vienas geriausių Vl. Kalvaičio bičiulių.

Pabaiga kitame numeryje

Kultūrinio paveldo lobiai Kuršių nerijoje

Atkelta iš 4 psl.

Gražus buvo Feser atsidusimas, kad Nidoje maža dailininkų koloniją menančių ženklų. (Būtinybė kelti iš užmaršties Rytprūsių dailininkus tampa net skaudžiai akivaizdi, susidūrus su internetiniais – net angliakalbiškais – absurda; štai aptikta informacija apie Feser pagarbiai minėtą dailininką Lovis Corinth: „Born: July 21, 1858, Gvardeysk, Russia“; t. y. gimęs Tepliovoje, Prūsų Lietuva). Apgailėstauta, kad nepasiryžtama šiam tikslui skirti savivaldybei priklausančio Mollenhauerių namo-viešbutininko Hermanno Blodės dukros Hedwig „kraičio“, ištėkėjus už dailininko Ernsto Mollenhauerio.

Mollenhaueris (1892, Tepliova – 1963, Diuseldorfas) turbūt dažniausiai minimas Nidos dailininkų kolonijos narys, ne vien dėl talento – vedęs Blodės dukterį, jis čia įsitvirtino kaip „vietinis“, gyveno iki karo pabaigos, tada traukdamasis prarado daugelį savo paveikslų, po to Vokietijoje tapė „atminties peizažus“, darskart įamžindamas Kuršių neriją. „*Manoma, kad pirmą kartą Nidoje apsilankė 1913 m. su akademijos dėstytojais, o Hermanno Blodės viešbutyje – 1919 m. 1920 m. vedė Hedwig Blodę, viešbučio Nidoje savininko ir menininkų globėjo Blodės dukrą.*

Prie Isenfeso namo.

Autorės asmeninio archyvo nuotr.

rūsių krašto muziejui Liuneburge (*Ostpreußisches Landesmuseum in Lüneburg*), o aš šiame muziejuje lankydamsi turėjau progos de visu susipažinti ne tik su šio Nidos dailininkų kolonijos nario darbais. Su apgailėstavimo gaidelė balse Feser minėjo, kad keletą kartų Nidon atvykusi jau garbaus amžiaus Mollenhauerio dukra itin nepalankiai atsiliepdavo apie šio krašto priklausomybę Lietuvai...

Pabaiga kitame numeryje

„Migruojantys paukščiai“

Atkelta iš 6 psl.

Šioje grupėje gimė trys puikūs šūkiai: „Kupiškis – mažas miestas, didelė ramybė“, „Kupiškis – tylos krantai“ ir „Kupiškis – vieta sulėtėti.“

Ženkla kaip esmės

Trečios grupės vizija pabrėžė, jog svarbiausia – jaunų žmonių įtraukimas. Siūlyta steigti erdvę, kurioje būtų vietos ne tik menui, bet ir technologijoms, socialiniams eksperimentams, verslumo iniciatyvoms. Tokia platforma galėtų padėti išsaugoti jaunimą Kupiškėje užtikrindama, kad jie rastų čia prasmingos veiklos. Taip pat bendrauta gatvėje ir su jaunais žmonėmis, ir su senjorais, padaryta išvada, kad senjorams čia gyventi pasaka, o jaunimui – nuobodu.

Ši grupė netgi sukūrė grafinį ženklą, kurį paaiškino, kad Kupiškio prasmė – KUP – kupėti, tekėti ir kad IŠ gimsta kaip pokytis – KIS.

Taip pat dekonstruojant Kupiškio herbo fotografiją gimė šūkis „Kartų santaka. Kelių sankryža. Stichijų santuoka“. Čia prisiminti ir mitiniai milžinai, sėdintys ant piliakalnių, taikiai rūkantys ir diskutuojantys tarpusavyje, ir jungtis dviejų upių – Lėvens ir Kupos, retas miestas gali tuo džiaugtis, ir

santuoka (Kupiškiui artimas žodis, nes yra legendinės „Kupiškėnų vestuvės“), galinti būti ne tik tarp vyro ir moters, bet ir kaip bendrystė tarp seno ir jauno žmogaus.

Atsisveikino iki kitos vasaros

Visų trijų grupių vizijų pristatymai sulaukė gausių aplodismentų. Atėjusių į pristatymą kupiškėnų reakcija rodo, kad „Migruojantys paukščiai“ nėra tik meninis projektas, bet ir katalizatorius, padedantis bendruomenei ir dalyviams kartu įsivaizduoti ateities Kupiškį. Procesas čia svarbesnis už galutinį rezultatą, tačiau jau dabar matyti, kad ši kūrybinė laboratorija padeda miestui kurti prasmingą ateities horizontą.

Pabaigoje projekto vadovės apibendrino, kad tai tik kelionės pradžia, ir tai, kas fiksuota, pasidalyta su visais, priklauso visiems. Gal rasis lyderiai, kurie vieną ar kitą idėją paims ir toliau plėtos. Taip „Migruojančių paukščių“ komanda atsisveikino su viltimi kitais metais tęsti projektą. „Mes išvažiuojame gal kitur, bet lieka žmonės, kurių galvose gal nusėdo idėjos ir vėliau jos įgaus atoveiksmį. Mūsų pagrindinis noras, kad žodis įgytų kūną“, – reziumavo J. Rimkutė.